

HISTÓRIA

Szántó Konrád

A FERENCSEK TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGON AZ ANJOUK KORÁBAN

Károly Róbert küzdelme a trónért és a ferencesek támogatása

III. András király 1301. január 14-én a budai várban jobb létre szenderült. A budavári ferencesek templomában helyezték örök nyugovóra. Vele férfiágon kihalt az Árpád-ház. Halálával magyar felfogás szerint a nemzetre, illetve a nemzeti akaratot kifejező országrendekre szállt a jog, hogy a szent királyok leányági leszármazói közül a trónra leginkább jogosult és alkalmas jelöltet kiválasszák.

*A Szentszék az Anjouknak kívánta a trónt juttatni. Erre is támaszkodva az Anjou-házból származó II. Károly nápolyi király arra hivatkozott, hogy felesége Árpádházi Mária, V. István leánya és IV. (Kun) László nővére volt. Ezért először fia, Martell Károly salernói herceg számára követelte a trónt, majd annak 1295-ben bekövetkezett halála után unokáját, Károly Róbertet akarta országunk trónján látni. 1300. április 26-án közölte magyarországi híveivel, hogy Martell Károly fiát, Károly Róbertet Magyarországra küldi, és őket a 12 esztendőes trónjelölt támogatására szólította föl. A fiatal herceg augusztusban érkezett Spalátóba. Onnan a dalmát-horvát urak és városok hódolatát fogadva ősszel megindult Szlavónia felé. III. András halálának híre Zágrábban érte. Kíséretével azonnal Esztergomba vonult, ahol az 1298-ban esztergomi érsekké választott, majd VIII. Bonifác pápa által 1299. január végén az érsekség kormányzójává kinevezett *Bicskei Gergely 1301. május 13-a* előtt a Szent Korona hiányában alkalmi koronával királlyá koronázta Károly Róbertet (I. Károlyt).*

A magyar urak ezt a koronázást nem ismerve el, II. Vencel cseh király hasonló nevű, tizenkét esztendőes fiát akarták királynak, arra hivatkozva, hogy női ágon ő is az Árpád-házból származott. Vencel herceg ugyanis 1298-ban Bécsben eljegyezte magával III. András lányát, Erzsébet hercegnőt. *A magyar rendek 1301 tavaszán országgyűlésre jöttek össze. Itt az esztergomi koronázást érvénytelennek nyilvánítva, Vencelt választották meg magyar királlyá. Vencel trónörökös, aki mint király Lászlónak neveztet-*

te magát, augusztus elején Magyarországra jött. *Augusztus 27-én János kalocsai érsek Székesfehérvárott a Szent Koronával királlyá koronázta.*

VIII. Bonifác pápa Károly Róbert támogatására Miklós (Nicolaus Bocasinus de Trivisio) bíborost, ostiai és velletri püspököt küldte követként Magyarországra. A pápai követ határozott utasítást kapott arra, hogy Károly Róbert királyságát elismertesse és a Szentszék akaratával szembeszegülő magyar főpapokat megrendszabályozza. Boccasino inkább diplomáciával, mint erőszakkal próbálta célját elérni. A bíboros erős támaszra talált a ferencesek 1301-ben megválasztott tartományfőnökében, Hajmóban, aki elődeinél sokkal erősebben vett részt az egyház és az ország közügyeinek intézésében. A követnek sikerült a főpapság jelentős részét Károly mellé állítania. A Vencelt megkoronázó János, kalocsai érsek halála után a pápa által kinevezett István, kalocsai érsek, Mihály, zágrábi püspök, a veszprémi, a pécsi és a győri püspökök fenntartás nélkül Károly mellé állottak, de a főurak közül is sokan. A pápai követ a két koronázott király közt is próbált közvetíteni, és a párthívek közt kitört háborúskodást is igyekezett megszüntetni, de sikertelenül. Hazánkat 1303 elején hagyta el. Eltávozása előtt a ferencesek kérésére megerősítette a Rend kiváltságait. Eszerint ők az egész országban szabadon prédikálhatnak, erre külön engedélyre nincs szükségük. Csak ha plébániatemplomban akarnak beszédet mondani, akkor kell a helyi plébános vagy a megyéspüspök engedélye. Saját kápolnáikban és templomaikban a hívek eleget tehetnek vasárnapi misehallgatásai kötelezettségüknek, érvényesen járulhatnak a szentségekhez, templomaikban mindenki szabadon temetkezhet. Az alamizsnát és alapítványokat bárhol elfogadhatják, azokból senkinek sem kell tizedet fizetniük.

VIII. Bonifác 1303. október 11-én bekövetkezett halála után utóda XI. Benedek (1303-1304) néven Boccasino Miklós lett. Esztergomi érsekké az Anjou-párt egyik legerősebb támaszát, Mihály zágrábi püspököt nevezte ki. Az új érseknek hamarosan az egész püspöki kart sikerült megnyernie ura számára. Még az öreg Monoszló Péter, erdélyi püspök is átpártolt, és a főpapság agitációjára a főurak is sorra otthagyták László (Vencel) táborát.

1305. június 21-én meghalt II. Vencel, cseh király. Utóda fia lett III. Vencel néven. Az új cseh király ez év október 9-én Brünmben ünnepélyesen lemondott a magyar koronához való jogról és ezt a koronázási jelvényekkel együtt átruházta III. Ottó, alsó-bajorországi hercegre. Ottó Ausztrián át titokban szökött be Magyarországra, és a Kőszegiek támogatásával december elején bevonult Székesfehérvárra. Jóllehet a korona a birtokában volt, érseket nem kapott a koronázásra. Az új eszter-

gomi érsek, Tamás teljes lélekkel Károly mellett állt. Csak Benedek, veszprémi és Antal, csanádi püspökök vállalták a törvénytelen koronázást. Bajor Ottó királyságát az ország nagy többsége nem fogadta el. Sőt híve, Kán László erdélyi vajda 1307 nyarán fogságba is vetette. Miután ebből az év második felében kiszabadult, a Szent Koronát a vajdánál hagyva Oroszországon, Lengyelországon és Szilézián át visszatért Alsó-Bajorországba. 1307 tavaszán Károly Róbertnek sikerült Esztergomot visszafoglalnia a Kőszegiektől. Október 10-én a pesti Rákosmezőn tartott országgyűlés Károly Róbertet ismerte el törvényes uralkodójának. Az országgyűlésen a király fő ellenfelei, így Csák Máté, Kán László, Kőszegi Iván és Henrik nem vettek részt.

Ebben a Károly Róbert számára igen kedvező helyzetben jött házánkba V. Kelemen pápa követe, a ferencesből lett bíboros, Gentile de Montefiori, Montefiori Gentilis. 1308. május 30-án Spalatóba érkezett, majd szeptemberben Zágrábba, ahol Károly Róbert ünnepélyesen fogadta egész udvarával. Budára októberben érkezett, és követet küldött a leghatalmasabb Károly-ellenes főúrhoz, Csák Mátéhoz, és őt találkozóra hívta. Mivel Csák Máté félt Budára menni, a találkozóra a Visegrád melletti kékesi pálos kolostorban került sor. Gentilis bíboros kíséretében ott volt Hajmo ferences provinciális is. Csák Máté némi habozás után királynak ismerte el Károly Róbertet, és a pápai követ kezébe a hűség esküt is letette. Gentilis bíborossal együtt Hajmo provinciális jelen volt az 1308. november 27-én a pesti domonkos kolostorban tartott vegyes zsinaton is, ahol I. Károlyt királlyá választották. (I. Károly uralkodási éveit 1301-től számította.) Hajmo ugyancsak jelen volt I. Károly második királlyá koronázásán is. Gentilis bíboros 1309. június 11-én megszentelte az I. Károly számára újonnan készült koronát, a Kán László erdélyi vajda kezében lévő pedig letiltotta. Június 15-én Tamás, esztergomi érsek a budavári Nagyboldogasszony- (később Mátyás-) templomban az új koronával királlyá koronázta I. Károlyt.

Hajmo ferences tartományfőnök, aki szolgálata idején minden esztendőben közgyűlést (káptalant) tartott, 1309-ben Trencsénbe hívta össze a jogosultakat. Ez utóbbi közgyűlés helye világosan mutatja, hogy egyúttal Trencsényi Csák Mátét akarta a magyar király iránti hűségében megerősíteni, mivel máskor e távol eső helyen nem rendeztek közgyűlést.

A Szent Koronával, melyet Kán László hosszas habozás után visszaadott, Tamás érsek 1310. augusztus 27-én koronázta meg I. Károlyt Székesfehérvárott.

A hazai Ferences Rend helyzete I. Károly uralkodása idején

1316-ban az egész Ferences Rendben összeírást végeztek. Ebből kiténik, hogy Magyarországon a rendtartománynak 8 őrsége és 43 háza volt.

- Az *esztergomi őrség*hez tartozott: Esztergom, Nagyszombat, Nyitra, Csejte, Trencsén és Németlipcse,
- a *győri*hez: Győr, Sopron, Pozsony és Léka,
- a *zágrábi*hoz: Zágráb, Verőcze, Nécse és Garbonak,
- a *szerémi*hez: Szeméremújlak, Bács, Szávaszentdemeter, Tadvá, Nagyolaszi (Frankavilla), Szenternye, Zimony, Bánmonostor és Eng,
- a *pécsi*hez: Pécs, Segösd, Kapronca, Szemenye és Varasd,
- az *egri*hez: Eger, Lőcse, Szepesigló, Sárospatak, Szatmár és Várad,
- az *erdélyi*hez: Szászsebes, Nagyszeben, Marosvásárhely és Beszterce,
- a *székesfehérvári*hoz: Székesfehérvár, Pest, Buda, Óbuda és Szeged.

Tudjuk azonban, hogy a statisztikát megelőző 50 év alatt több rendház vagy elpusztult vagy megszűnt. Így 1306-ban leégett a pozsegai, 1308-ban valószínűleg egy árvíz következtében egy időre használhatatlanná lett a margitszigeti és nem szerepel a listán a Somogy megyei Juth (ma Siójut) kolostora sem, holott valamikor itt tartományi gyűlést is lehetett tartani, tehát jelentős ház volt. A kőszegiről tudjuk, hogy már 1289-ben tűzvész áldozata lett. A Szerémségben fekvő Charavilla kolostorának pusztulásáról semmiféle adattal nem rendelkezünk.

I. Károly uralkodásának idején négy új kolostorral gyarapodott a ferences rendházak száma, eggyel pedig a klarisszáké. A legfényesebb és legjelentősebb a marosmenti lippai volt, mégpedig két okból. Az egyik, hogy ezáltal Károly király erőteljesen igazolta szeretetét és megbecsülését Szent Ferenc rendje iránt, a másik pedig, hogy az 1317-ben szentté avatott nagybátyja, Lajos toulouse-i püspök tiszteletére emeltette.

Az 1297. augusztus 19-én meghalt Lajos, toulouse-i püspököt az egyház 1317. április 14-én iktatta a szentek sorába. A templom és kolostor építését 1325-ben kezdette el. De ha meg is indult az építés, I. Károly halálakor, 1342-ben még nem volt teljesen kész. Az 1349-ben történt befejezés érdeme Károly özvegyéé, Erzsébet királynéé. Vele – aki I. (Łokietek) Ulászló lengyel király és IV. Béla unokája, Hedvig kalisi hercegnő leánya volt – 1320-ban kötött házasságot. VI. Kelemen pápa

1349. március 22-én búcsúkat osztogatott a lippai Szent Lajos-templomot látogató és fenntartására adakozó híveknek.

Löcsén I. Károly 1309-ben telepítette le a ferenceseket. Kolostoruk építése a 30-as években fejeződött be. Bár a templom a 18. században gyökeresen átfőrmálódott, alaprajzi elrendezése, a kolostorhoz való kapcsolata lényegében megmaradt.

A többi kolostor alapítása a ferenceseket tisztelő főurak műve volt. 1322-ben a gazdag Debreczeni Dósa, volt nádor, építtetett nekik rendházat Debrecenben. Széchenyi Tamás, a volt hatalmas erdélyi vajda, majd országbíró, a királyi családnak előbb komája, majd rokona, miután Károly király ajánlására XXII. János pápától 1332. március 9-én engedélyt kapott kolostorépítésre, a Nógrád megyei Szécsényben kezdte el templom és kolostor építését a Boldogságos Szűz tiszteletére. Azt, hogy mikorra fejeződött be, pontosan nem tudjuk, de valószínű, hogy 1334-1343 körül. Az egyhajós, hosszúszentélyes teremtemplom a későbbi időkben a háborúk okozta károk miatt erősen átépült. Mezőtelegden (Telegden) Telegdy Csanád, esztergomi érsek 1335-ben kezdte meg a kolostor építését. Ez 1347-ben már annyira készen volt, hogy a ferencesek közgyűlésüket itt tartották meg.

A Klára-szűzek számára Nagy-Váradon Várad püspöke, Báthory András emeltetett 1338-1340 közt kolostort. 1338-ban Nagy-Váradnak a váradi vártól keletre eső részén telket vásárolt a Szent Anna tiszteletére építendő templom és apáca kolostor számára. E telekre két év alatt felépítette kőből a templomot, fából pedig a kolostort. 1340-ben Pozsonyból néhány olyan Kláraszűzet hozatott, akik tudták a szabályokat és a szokásokat, és akik megkezdték szigorú életüket.

Sajnos, a gyarapodás mellett két rendházat el is veszítettek. A csejtei kolostor 1321-ben pusztult el, amikor I. Károly Csák Máté halála után fegyveres erővel foglalta vissza a kiskirály várait. A lékai kolostor 1336-ban az osztrák-magyar háborúban égett le és nem épült föl többé.

I. Károly a ferencesek iránt érzett megbecsülését azzal is kimutatta, hogy *több főpapot közülük választott* ki. Ebben a megbecsülésen kívül okos politika is vezette. Károly Róbertnek, mivel sok küzdelmet kellett vívnia az oligarcha főurakkal, új arisztokráciát iparkodott teremteni. A főpapokat sem a régi oligarcha családokból szemelte ki, hanem rokonaiban, káplánjain, kancellárjain kívül a koldulórendek tagjaiból. Ezek hűségében ugyanis sokkal jobban megbízott, mint a főúri származású főpapokban. Az ő soraikból került ki László, akit 1316-ban kalocsai érsek-ké neveztetett ki. XXII. János pápa „*Inter caetera sollicitudines*” című bullájával ezt a kinevezést hivatalosan is megerősítette. A kalocsai érsek 1329-ben, mint híres hittudós, a pápa felszólítására írásba foglalta

véleményét Krisztusnak és apostolainak szegénységéről azzal a vitával kapcsolatban, amely a pápa és a ferencesek egy része között keletkezett. Írása, amelyben a pápa jogos álláspontját fogadta el, nagy egyházi tudásáról tanúskodik. A ferencesekre nézve nagy kitüntetés volt, hogy Gergely testvért szerémi püspökké nevezte ki, de még ennél is nagyobb, hogy Vasvári Videt a nyitrai püspöki székbe helyeztette 1334-ben. Vid püspök egyik testvérüket, Zágrábi Jánost tanácsadóként maga mellett tarthatta.

Követei közt is találunk ferencest. Miután I. Károlynak sikerült megmenekülnie a Basarab, havasalföldi vajda ellen indított háború utolsó szakaszából, amikor a vajda törbe csalta a magyar sereget és azt megsemmisítette, 1330. november 9-12 közt visszatért Budára. Itt János ferences provinciálist azzal bízta meg, hogy menjen Avignonba és tegyen részletes jelentést a pápának, nehogy mások a csatavesztést végzetesnek tüntetve föl, nagyot ártsanak a király ügyének. János követ a király kérésének teljesítésén kívül a Szentszéktől elnyerte az engedélyt, hogy Erzsébet királyné a magyar ferencesek részére hazánk valamelyik városában – kivéve a budai várat és a Margitszigetet – 12 testvér számára elégséges kolostort építhessen.

Érdekes színtöltja a magyar ferencesek történetének az a feddés, amelyben XII. Benedek pápa 1399. június 11-én írt levelében részesítette a provinciálist, amiért az csak a német testvéreket pártolja és a magyar meg szlovén testvéreket nem küldi felsőbb iskolákba. A levélből kitűnik, hogy a különféle nemzetiségű papnövendékek közül a német származásúaknak volt meg a legnagyobb lehetőségük arra, hogy tanulmányaikat külföldi egyetemeken folytathassák, pedig erre szívesen vállalkoztak volna a magyar és a szláv származásúak is.

A ferencesek hazai és tatárországi térítő munkássága

Az 1200-as évek második felében az Al-Dunától a Volgáig terjedő Kipcsaki Kánságban főleg külföldi, olasz, német, angol ferencesek apostolkodtak. Tevékenységük eredményeként a 14. század elején már külön tatár provinciával találkozunk (vicariatus Tartariae quilonaris), mely 1316-ban már nem kevesebb, mint 17 kolostort számlált. A térítő munka oroszánrészét azonban nem a kolostorok lakói, hanem azok a testvérek végezték, akik állandóan az örökös mozgásban lévő hordák nyomában jártak. Az apostoli buzgóság e nyugtalan vándormadarainak életét érdekesen rajzolja meg egy magyar testvérnek, Magyar Johankának 1320-ban kelt beszámolója: „*Tudja meg Atyaságod, – olvassuk nála –, hogy mi, akik Krisztus nevéért fáradozva nyomon követ-*

jük a tatárok táborát, mérhetetlen lelki haszonnal dolgozunk. Úgyszólván egész nap nem teszünk mást, mint keresztelünk és bérmálunk, prédikálunk és tanítunk, gyóntatunk és vigasztalunk. De nagyon sokszor, szinte nap-nap után a késő éjszakába is belenyúlik munkánk. Mert egyes vidékeken olyannyira megsokasodott a keresztény hívők száma, hogy becslésünk szerint vetekszik a hitetlenekével.”

Az Aranyhorda területén vándorapostolkodó testvérek közül egyénileg Magyar Illés vitte legtöbbre. Ügyes forgolódásával annyira meg tudta nyerni a nagyhatalmú Üzbég (Özbeg) kán (1313-42) fiának és leendő utódjának, Cinibégnek bizalmát, hogy XII. Benedek pápa, mikor 1338-ban követséget menesztett a krími bakcsi-szeráji káni udvarba, szükségét érezte, hogy követeit külön levélben Illés testvér pártfogásába ajánlja. A követség tagjai közt magyar is volt: Magyar Gergely. És nem számított rosszul: Üzbég kán, minden bizonnyal fia nagybefolyású tanácsadójának ösztönzésére, lényegesen könnyített a katolikus alattvalói helyzetén, sőt két évvel később két olasz származású kaffai úr Avignonba küldésével a követséget is viszonzta. A követjárásból Cinibég képviseletében Illés testvér is kivette részét.

De bármily biztatóan indult a nagy vállalkozás, a testvérek, nem utolsó sorban a magyar testvérek tömérdek veritéke és véráldozata mégsem hozta meg a kívánt eredményt. *A magyar ferencesek közül a Krímfélszigetén és környékén többen életükkel pecsételték meg hitüket.* 1314-ben Magyar Pétert gyilkolták meg a mohamedánok. A székelyek a vértanú testét elvitték in villam Coriam (Székelyudvarhely), és annak temetőjében helyezték nyugalomra. Ugyancsak Krímben, talán éppen Kaffában szenvedett vértanúhalált fr. Dolce Péter, aki valószínűleg kaffai gvardián volt. Váradí (vagy Nárdi) Istvánt Szerájban (Saraj) 1334. április 22-én ölték meg válogatott kínzások után a mohamedánok. Váradí István ugyanis ösztönein nem tudva uralkodni, mohamedán hitre tért át. Tettét azonban hamarosan megbánta és kijelentette, hogy újból katolikus lesz. Ekkor a legszörnyűbb kínzásoknak vetették alá. Ezek közepette is hűséges maradt Krisztushoz. Végül karddal vagdalták szét. A következő évben, 1335-ben egy Magyar Domonkos nevű ferencset elevenen megnyúztak.

A hittérítés során megtapasztalt sikertelenség okát, mint ez az előbb említett esetekből is kitűnik, az iszlám beszüremkedésében és egyre rohamosabbá váló terjeszkedésében kell látnunk. Mohamed vallása ugyanis sokkal jobban hízelgett a tatárok szenvedélyeinek, mint a kereszténység, s ezért napról-napra leküzdhetlenebb akadályokat gördített a testvérek térítő törekvéseinek útjába. Különösen mióta a kánok is a próféta követői lettek.

Nem kisebb nehézséget jelentett az utánpótlás fokozódó gyérülése, majd teljes elapadása. Magyar viszonylatban különösen súlyos kihatással járt az 1345-46. évi véres magyar-tatár háború, mert hosszú időre lezárta a keleti sorompót a magyar testvérek előtt. Ezt nyomon követte a fekete halál néven ismert borzalmas pestis, mely Európa lakosságának közel egyharmadát ragadta el. Egész rendházak elnéptelenedtek. Ilyen körülmények közt a missziós munka folytatásáról szó sem lehetett. Az Aranyhorda területén annál kevésbé lehetett erre gondolni, mert Üzbég kán halála után megindult a birodalom rohamos hanyatlása, majd darabokra hullása. Így a ferences, közöttük a magyar kisebb testvérek leg-hatalmasabbnak ígérkező vállalkozása megsemmisült.

A végérvényesen dugába dőlt erőfeszítésnél összehasonlíthatatlannal sikeresebbnek bizonyult a ferencesek boszniai missziója, amely a 15. században nem kis mértékben hozzájárult a magyar ferencesek belső életének megújulásához.

A boszniai misszió

Mint tudjuk, Bosznia a 12. század közepe óta a magyar impérium érdekkörébe tartozott. *Vak Béla királyunk volt az első, aki Ráma, azaz Bosznia királya címet viselte* (1141). A királyi cím azonban többnyire üres cím maradt. A magyar uralom, részben az anyaország külső és belső zavarai, részben a szomszédos görög császárság, a szerb királyság és a velencei köztársaság beavatkozásai miatt sehogyan sem tudott mélyebb gyökereket eresztetni. De a politikai okoknál még nagyobb akadály volt a magyar főhatóság megszilárdulásának a vallási egység hiánya. *Bosznia* ugyanis *valóságos melegágya lett a bogumil, de pataré-nusnak is hívott* gnóosztikus, manicheus jellegű *eretnekségnek*. A régi gnóosztikus, manicheus eretnekségnek szellemi ivadékai Kisázsziából szivárogtak a Balkánra, és a 12. században Bulgáriából kezdtek terjeszkedni. Nevüket vagy Bogomil nevű papjukról, vagy gyakori „Bog miluj” (Uram irgalmazz) imájukról kapták. Tanításuk főbb tételei a következők voltak: Isten csak a láthatatlan világ alkotója. Az anyag eleve rossz. Az égben trónoló Istennek két fia volt: Satanel és Logosz. Az Atyja ellen fellázadt Satanelt kiűzték az égből. Satanel az Atyától lopott lélekből megalkotta az embert. A Logosz, hogy megdöntse Satanel országát, látszólagos testet öltött magára. Ezért Satanel hiába akarta megölni, visszament a mennyekbe. A katharok (tiszták) szektájához hasonlóan tagadták a feltámadást, a szentségeket, szenteket, tisztítóhelyet, elvetették az esküt, a fegyverforgatást, az államhatalmat, gyűlölettel fordultak el minden egyházi szervezettől, intézménytől, egyházfegy-

lemtől. Az eucharisztia utánzására megáldott kenyeret vettek magukhoz. Egyetlen szentségük volt a „lelki” keresztség (consolamentum, vigasztalás). Ezt kézföltétellel és a Miatyánk elmondásával vették föl, és ezzel együtt járt a bűnbocsánat. Erkölcstanuk szerint magántulajdonnal bírni, húst, tojást, tejet enni, valamint házasodni bűn. Ilyen szigorú önmegtagadásra azonban csak a választottak, a tökéletesek vagy apostolok kis csoportja volt kötelezve. A nagy többség, a közönséges „hívők” csak arra voltak kötelezve, hogy haláluk előtt felveszik majd a vigasztalást, a consolamentu-mot.

A magyar királyok, mint a katolikus hit elszánt védelmezői *sehogy sem tudtak belenyugodni a bogumil eretnokség* Boszniában történt megerősödésébe. Szüntelenül azon fáradoztak, hogy bosnyák alattvalókat is katolikussá tegyék. Ezt a célt szolgálta, hogy 1233 május végén Jakab pápai legátus domonkos szerzeteseket küldött Boszniába az eretnokség felszámolására, és János domonkos szerzetest kinevezte boszniai püspökké. Fegyverrel is próbálkoztak. IV. Béla király öccse, Kálmán szlavón herceg 1237-ben meghódította Boszniát, de az eretnokséget sem ekkor, sem később nem tudta teljesen felszámolni. 1238-ban IX. Gergely pápa megbízásából Teodorik, milkói püspök Pósa domonkos szerzetest boszniai püspökké szentelte. A dominikánusok értek is el valamilyen eredményt, de 1280 táján abbahagyták a fárasztó és meglehetősen meddő küzdelmet. 1291-ben IV. Márton pápa, 1298-ban VIII. Bonifác pápa a ferenceseket szólította föl a boszniai patarénusok megtérítésére. A dalmát provinciális, aki megbízást kapott erre, testvéreket is küldött Boszniába. Ezek azonban kénytelenek voltak abbahagyni a munkát, mivel a szerb királytól, akinek hatalma alá tartozott ekkor Bosznia, nem kaptak támogatást. 1319-ben I. Károly II. Uros István szerb uralkodót megverte, és tőle a régi macsói bánságot és Nándorfehérvárt visszafoglalta. 1322-ben a magyar király jogait semmibe vevő és magát Bosznia urának tartó Subity Mladen horvát főurat fogságba vetette, és az eddig inkább bujdosó Kotromanics István boszniai bánt megerősítette hatalmában. Annak érdekében, hogy véglegesen a magyar királysághoz és a katolikus valláshoz kösse, nejének rokonát, Kujaviai Erzsébet lengyel hercegnőt adta nőül hozzá 1323-ban.

Miután a bán hatalma megerősödött, 1325-ben a Szentszék a Horvátországban működő Fábián nevű ferencset Boszniában hitvizsgálóvá nevezte ki és társakat adott melléje. Fábián testvér 1327-ben fogott hozzá a munkához, de mivel sem a bosnyák bántól, sem a magyar királytól nem kapott támogatást, eredményt nem ért el.

1334-ben I. Károly újra háborút viselt a szerbek ellen és Bosznia feletti hatalmát megerősítette. Mivel a térítésre a helyzet újra kedvezővé

vált, a ferencesek általános rendfőnöke, Eudes (Odofia) Gellért 1339 őszén Magyarországra jött. A generális az esztergomi kolostorban szállt meg, onnan látogatta meg I. Károlyt a visegrádi királyi palotában. A találkozón többek közt megbeszélték azt, hogy milyen módon maradhatnának a ferences hittérítők állandóan Boszniában és végezhetnék ott missziós tevékenységüket. E nagy munkát nem egy meglévő rendtartományra bízta, hanem a környező országok ferenceseit jelentkezésre szólították föl, és a vállalkozók közül, akik alkalmasak voltak, valamint a szláv nyelv megtanulását is ígérték, azokat küldték Boszniába. Mivel a misszionáriusok nem élhettek nagy házakban együtt, hanem csak kis, 3-4 embert befogadó remeteségekben szétszórva, ezekből pedig nem lehetett önálló rendtartományt szervezni és élükre provinciálist állítani, az új közösséget közvetlenül a generális alá tartozóknak jelentették ki, a generális pedig helytartót, vicariust nevezett ki, hogy alattvalóit az ő nevében és megbízásából igazgassa.

Így alakult meg 1339. október 5-én az új boszniai rendtartomány, melynek vezetőjévé, vicariusává a generális atya Szász Peregrint (Peregrinus de Saxonia) tette.

I. Károly király 1342. július 16-án költözött el az élők sorából. Székesfehérvárott temették el. Sírjánál Telegdi Csanád esztergomi érsek mondta a gyászbeszédet.

1342. július 21-én Telegdi Csanád esztergomi érsek Székesfehérvárott királlyá koronázta I. Károly fiát, I. (Nagy) Lajost.

I. (Nagy) Lajos ferences munkatársai és bizalmi emberei

Legjelentősebb ferences munkatársa és bizalmasa saját édesanyja, Erzsébet volt, akit Fortanerus Vaselli, a rend generálisa „a mi szerzetünk főtisztelendő anyjának és Szent Ferenc királyi leányának” nevezett.

Erzsébet édesanyja, Hedvig, I. Lokietek Ulászló lengyel király neje, annyira megszerette Szent Klára leányait, hogy férje halála után mindjárt Szandeczbe ment és 1333-ban belépett a Klára-szűzek kolostorába.

Erzsébet fiába, Lajosba már serdülő korában igyekezett beleoltani a ferences szellemet. Ezért választotta egyik nevelőjévé a nagy tehetségű és jámbor életű Laczkfy Dénes ferences teológiai tanárt. A trónörökös annyira megkedvelte ferences nevelőjét, hogy királlyá koronázása után is udvari káplánként maga mellett tartotta, ő maradt gyóntató atyja is, és vele intéztette legbizalmasabb ügyeit. 1344-ben fontos családi kérdésben öccse, Endre (András), nápolyi király megkoronáztatása ügyében őt küldte a pápához követül. Dénes ferences követ egy hónapig tartózkodott Avignonban, és mindent megtett a királyi család érdekében, ugyan-

akkor saját apja, a Hermány nembeli Kerekegyházi Lack számára többféle lelki kegyet eszközölt ki. Lackfy Dénes később tinnini püspök, majd kalocsai érsek lett. 1356-ban halt meg.

Dénes után Lajos király egy János nevű testvért választott magának gyóntatójául. János testvér elkísérte a királyt mindkét nápolyi hadjáratába. Amikor 1350. július 26-án Aversa ostrománál súlyosan megsebesült és a lábába hatolt nyíl eltávolítása közben nagyon szenvedett, fejét hűséges ferences papja tartotta kezében.

A királyon kívül, édesanyja, Erzsébet is ferencset választott gyóntató papjává és követévé. 1350-ben Egyed testvér volt a gyóntatója, majd János testvér, teljes nevén Kétyi, vagy Egri János. Kétyi János mint az anyakirályné káplánja 1358. szeptember 26-án az esztergomi káptalan előtt felmutatta XXII. János pápának ama bulláját, amely a Klára-szűzet felmenti a tizedfizetés kötelezettsége alól. Erzsébet királyné nemso-kára János testvért Avignonba küldte VI. Ince pápához. Az Apostoli Szentszéknél János követ többek közt kikerestette, átíratta, megerősítette azon pápai bullákat, amelyek biztosították a Klára-szűzek javára a szabad fejedelemasszony választást, a püspököknek vagy pápai követeknek járó adózástól való mentességet, a tizedfizetés alól való felmentést. Valószínűleg ő eszközölte ki 1358. december 31-én azt a kiváltságot is, hogy az ó-budai klarisszák kolostorában lakó világiaknak szintén a ferencesek szolgáltatják ki a szentségeket. Az avignoni követségben Kétyi János követ társa volt egy Monaji Lőrinc nevű ferences. A pápa mindkettejükkel annyira meg volt elégedve, hogy az öreg királynénak 1359. február 15-én írt levelében megdicsérve őket, továbbra is a királyné jóindulatába ajánlotta a két ferencset.

Nagy Lajos uralkodását (1342-1382) a magyar ferencesek története kimagasló időszaknak kell minősítenünk, még pedig több okból. A kiváló rendtagok nagy száma, eredményes munkássága, a ferencesek osztatlan népszerűsége, kolostorainak az ország minden részében való elterjedtsége, a férfi renden kívül a második rend, a klarisszák rendjének és a harmadrendű begináknak közkedveltsége miatt. Virágzónak továbbá – de ezzel a következő pontokban foglalkozunk – a ferenceseknek az ország határain belül és azon kívül végzett térítői tevékenysége miatt.

A király és az anyakirályné feltétlen bizalmát élvező kiváló ferencendi szerzetesek nevét és munkásságát az előbb már bemutattuk. Az udvari papok legtöbbször egyúttal lelkiatyja, gyóntatója is volt Lajosnak és Erzsébetnek. De a főurak közül is többen kértek maguk számára ferences gyóntatóatyt. Ilyen volt pl. Terjéni Péter az 1350-es években. Őt Magyar Pálné kérte meg erre a feladatra.

A kiváló rendtagok közül többnek a nevét nem ismerjük. Ezek érde-
mei közé tartozott pl. a lelki gondozásukra bízott Klára-szűzek és begi-
nák jámbor és magyar nyelvű olvasmányokkal való ellátása. Ilyen volt
az a franciskánus, aki 1370 körül Assisi Szent Ferenc latin nyelvű le-
gendáját magyarra fordította le. Ezt a legendát őrzi a ma ismert legré-
gibb teljesen magyar nyelvű könyv, az 1430 körül íródott Ehrenfeld-
Jókai-kódex, amely szintén ferences szerző műve. A Szent Ferencről és
egyéb szentekről szóló legendákon kívül valószínűleg a Szentírás egy
részét is magyarra fordították a 14. században.

A lakosság minden társadalmi rétege bajaival, gondjaival, lelki szük-
ségleteivel törődő és azt kielégítő ferencesek – érthetően – nagy és
osztatlan közkedveltségnek örvendtek. Az egyszerű nép ezt azzal mu-
tatta ki, hogy az ő templomaikat kereste föl a legszivesebben, szent-
gyónásaikat náluk végezte el, kis alamizsnájukat nekik juttatta. A felső,
gazdag nagybirtokosi réteg rokonszenvének megnyilvánulásai közé tar-
tozott pl. az egyes kolostorok anyagi támogatása, illetve a rendi közgyű-
lések kiadásainak fedezése. A Sopronban 1344-ben rendezett közgyű-
lésre adakozó Pál mester nem lehetett más, mint Magyar Pál, a hatal-
mas várnagy, hiszen birtokai Sopron megyében voltak, és a franciská-
nusok nagy támogatója hírében állt. A Szatmárott 1349-ben tartott köz-
gyűlés költségeit Medgyesi Móricz, a szomszédos aranyosmedgyesi
nagy uradalom birtokosa viselte. Az 1351-es, Szemenyén tartott köz-
gyűlés kiadásainak fedezésére Lendvay Miklós, volt horvát bán adott
alamizsnát, aki annyira becsülte a kisebb testvéreket, hogy szemeyei
kolostorukat kibővítette és 4 év múlva igen nagy alapítvánnyal gazdagi-
totta. Szécsy Miklós, horvát bán annyi jót tett a ferencesekkel, hogy
1361. március 7-én a ferencesek legfőbb elöljárója, generálisa, Viterbói
Márk vette föl a tiszteletbeli rendtagok, a confraterok, a szerzetesek ér-
demeiben részesülők közé.

A főurak közül többen új kolostort emeltek részükre. Laczkffy István,
a későbbi nádor alig jutott Rezi várának és vele Keszthely városának
birtokába, odatelepítette a kisebb testvéreket, és a Szűz Mária tisztele-
tére szentelt templomot a fenéki vár köveinek felhasználásával 1368 tá-
ján felépítette. Kálmán, győri püspök Vas megyei birtokának középpont-
jában, Szombathelyen telepítette le a ferenceseket. A városi magisztrá-
tussal egyetértésben a városkapun kívül álló ispotályt (kórházat) adta át
nekik 1360-ban. Ott építették meg egyhajós, hosszú szentélyes, sok-
szögzáródású templomukat. Csuz János a volt horvát bán Körös me-
gyében, Ludbrégen építtetett számukra kolostort 1373-ban. Az öreg Er-
zsébet királyné élete vége felé is kimutatta a ferencesek iránti nagy sze-
retetét, és két új kolostort emeltetett nekik. Az egyiket a királynék régi

városában, Beregszászon (akkor Luprechtszászon) és Torontál megyében, Aracsán, ahol a tatárjáráskor elpusztult és elhagyott bencés kolostort javíttatta ki.

Legkésőbb 1379-ben két új őrséget állítottak föl: a bácsit és a váradi. Az 1379-ben készített kimutatás arról tanúskodik, hogy a Ferencesek Magyarországi Rendtartománya tíz őrségben már ötven rendházzal rendelkezett. Az új kimutatás szerint:

- az *esztergomi őrség*hez tartozott: Esztergom, Nagyszombat, Nyitra, Trencsén, Németlipcse és Szécsény,
- a *győri*hez: Pozsony, Sopron, Győr és Szombathely,
- a *székesfehérvári*hoz: Székesfehérvár, Pest, Buda, Óbuda és Keszthely,
- az *egri*hez: Eger, Sáropatak, Szepesigló és Lőcse,
- a *pécsi*hez: Pécs, Segösd, Szemenye, Kaproncza, Ludbrég és Varasd,
- a *váradi*hoz: Várad, Beregszász, Szatmár, Debreczen és Telegd,
- az *erdélyi*hez: Beszterce, Marosvásárhely, Nagyszeben és Szászváros,
- a *bácsi*hoz: Lippa, Szeged, Aracsá és Bács,
- a *szerémi*hez: Szerémújlak, Bánmonostor, Tadvá, Nagyolaszi, Eng, Zimony, Szentdemeter és Szenternye,
- a *zágrábi*hoz: Nekcse, Garbonak, Verőcze és természetesen Zágráb.

A *Klára-szűzek addigi három rendházát* (Nagyszombat /1238/, Pozsony /1297/, Nagy-Várad /1338/) *Erzsébet anyakirályné a nagyszerű Ó-Budai Kolostorral négyre növelte*. Ő már 1334-ben elhatározta, hogy a magyar királynék rendes lakóhelyén és birtokán, Ó-Budán a klarisszák részére kolostort létesít. Ugyanebben az évben megkapta erre a pápai engedélyt. A királyné oly nagyszerűnek tervezte ezt a kolostort, hogy felépítése és berendezése több mint egy évtizedig tartott. 1346-ban lett annyira készen az épület, hogy a királyné felkérhette a ferencesek generálisát, küldjön Klára-szűzeket az ó-budai rendházba. Az általános rend-főnök megbízta Mártont, a magyar provinciálist, hogy az új kolostort népesítse be részint más kolostorokból hozott Klára-szűzekkel, részint új jelentkezőkkel és növendékekkel.

A kolostorba a klarisszák és az új jelentkezők 1346 végén költöztek be, és ott egy kis kápolnában elkezdtek Istent dicsőíteni, mivel a kolostor temploma még nem volt készen. Ez 1347-ben vagy 1348-ban lett kész, és utána szentelték föl ünnepélyesen. A hatalmas és kitűnően berendezett épületben hamarosan több mint százra emelkedett a klarisz-

szak száma. Ez a kolostor lett a hazai klarisszák központja és egyszerűsmind a főúri leánynevelés irányítója.

Magyarországon Szent Ferenc első, férfi rendjén és második, női rendjén, a Klarissza renden kívül *megjelentek a Szent Ferenc szellemét a világban követő harmadrendűek is*, akik részére a Szent 1221-ben állított össze szabályzatot. Ezt nevezték el az ő harmadik szabályának (tertia regula-nak). Az e szabályzat szerint élő férfiakat és nőket terciariusoknak, illetve terciariáknak, avagy bűnbánó testvéreknek, illetve nővéreknek (fratres vagy sorores de poenitentia), magát a rendet „*Ordo Fratrum de Poenitentia*”-nak, „*Bűnbánó Testvérek Rendje*”-nek.

A ferences rend első ága, az első rend a 13. század végéig nem foglalkozott a bűnbánók rendjének vezetésével. IV. Miklós, ferences pápa "Supra montem" kezdetű bullája (1289) tartalmazta a harmadrend átdolgozott és húsz fejezetre osztott szabályzatát, és a Bűnbánó Testvérek Rendjét az I. rendnek vetette alá, mindenekelőtt azzal, hogy tanácsolta, a látogatókat az első rend kebeléből kérjék. Megtiltotta a világi ellenőrző-látogatók működését, és elrendelte, hogy a látogató szerzetes pap legyen. Azóta a harmadrend az I. rend vezetése alatt működött.

Arra vonatkozólag, hogy Magyarországon hol és hány harmadrendű élt, valamint kik vezették lelkileg őket, nincsenek adataink. A magyar terciáriusok száma kevés lehetett, főleg azért, mivel XXII. János pápa (1316-1334) a bűnbánó rend közösségeit is az eretnekgyanús egyesületek közé sorolta. Ezzel, ha nem is szüntette meg, de gátolta a rend működését és fejlődését. A nagyarányú fejlődés a 15. században indult meg, amikor Capistránói Szent János IV. Jenő pápát (1431-1447) arra bírta rá, hogy a harmadrendre vonatkozó megbénító pápai iratot hatályon kívül helyezze.

A bűnbánó rend tagjai közül már a megbélyegzés előtt, de után is – főleg hazánkon kívül –, kisebb mértékben belül is, sokan úgy gondolták, hogy jobban tudják Istent szolgálni, ha közös házakban és bizonyos napirend szerint együtt élnek. Bérbevettek vagy megvásároltak egy-egy egyszerű házat, rendszeren a ferencesek kolostorával szemben, és abban közös háztartást vezetve az imádságnak vagy a felebaráti szeretet gyakorlásának éltek. Hazánkban is a Szent Ferenc harmadik szabályzatát követő és együtt élő férfiak és nők külsőleg olyan társulatot alkottak, mint a Németalföldön már azelőtt nagyon elterjedt beghardok és beginák. A Magyarországon együtt élő jámbor nőket begináknak hívták, de a 14-15. században gyakran szesztráknak is nevezték, mivel ezek a nők egymást a szláv szesztrának szólították.

Az ilyen begina vagy szesztra közösségek hazánkban is megjelentek, mivel megalakulásukhoz alig kellett több, mint egy egyszerűbb ház.

Templomra nem volt szükségük, mivel a ferencesek templomaiba jártak és azok lelki irányítása alatt ott végezték ájtatosságukat.

A magyarországi beginák Budán jelentek meg 1290 körül. A ferencesek budai rendházával szemben laktak. Ezt a házat Dáray II. Majs nádor özvegye építtette és ajándékozta nekik, majd ő is közéjük lépett. Nagy-Váradon 1318-ban, Szászvárosban 1334-ben létesült begina-ház. Az 1300-as évek közepe táján pedig Verőczen, Erzsébet anyakirályné támogatásával.

A jászkunok megtérítése

A hazai kunok és a hozzájuk csatlakozott jászok keresztény hitre való térítését, amely IV. (Kun) László uralkodása idején megtorpant, a *ferencesek folytatták* I. Károly királysága idején. Ennek egyik bizonyosága, hogy 1323. március 8-án kiváltság- és szabadságlevelet állíttatott ki az iráni eredetű, az alánok egyik ágát képező jászok felső rétege számára. Ebből kitűnik, hogy a kiváltságos réteg nagy része már megkeresztelkedett, mivel a felsorolt jász nemesek közül a legtöbbször már keresztény neve van. Valószínű, hogy erre az időre az egyszerű jászok közül is sokan felvették a kereszténységet, hiszen majdnem kizártnak látszik, hogy az előkelő jászok szolganépe uruk megkeresztelkedése után is megmaradt volna a pogányságban.

A trónviszály idején a török nyelvű kunok is szívvel-lélekkel Károly Róbert mellé álltak. Valószínűnek látszik, hogy közöttük sem szűnt meg teljesen a térítő tevékenység.

A jászkunok megtérítésében a legnagyobb szabású akciót Nagy Lajos király indította el. 1348-ban VI. Kelemen pápától leiratot eszközölt ki, amelyben felszólította Márton tartományfőnököt, hogy küldjön újabb misszionáriusokat a „kunok megszelídítésére”.

A sikeresebb térítői tevékenység érdekében pár év múlva (1351) a király azért folyamodott a Szentszékhez, hogy a kunoknak, jászoknak, tatároknak és a félhitűeknek ő építhessen templomot, és ő határozhassa meg, hogy az új megtértek templomai melyik püspökséghez tartozzanak. Azt is kérte, hogy a megkeresztelendőket mentse föl a papi tized fizetése alól. VI. Kelemen megengedte a királynak, hogy ő építhesse a templomokat s így azoknak ő legyen a kegyura, és határozzon afelett, melyik püspökséghez csatolják ezeket a templomokat. A terhek alól azonban az új keresztényeket teljesen nem mentette föl, hanem azt csak enyhíteni akarta, és tized helyett legalább a harmincad fizetésére kötelezte őket.

Hóman Bálint szerint a ferenceseknek és a királynak fáradozása meghozta az eredményt, 1365 körül már teljesen befejeződött Kötöny népének megkeresztelkedése.

Ha Hóman véleményét a teljes megtéréssel kapcsolatban nem is fogadhatjuk el, hiszen a következő században is éltek nagyobb pogány csoportok a kunok között, a jászkunok jelentős részét azonban erre az időre már biztosan a keresztvíz alá hajtották a ferencesek.

A megkeresztelkedés természetesen még nem jelentette azt, hogy a jászkunok minden tagja végleg letelepedett volna. A nép egy része tovább folytatta vándorpásztorkodó életmódját. Ezeket a franciskánusok vándorapostolként követték. Ennek a vándor-apostolkodási formának a természete megkövetelte, hogy a ferencesek a jászkun nemzetségre kiterjesztett plébánosi joghatósággal rendelkezzenek. IX. Bonifác „Dum Sancta Mater” kezdetű, 1399-ben kiadott bullájából tudjuk, hogy valójában bírtak is ilyen, ún. nemzetségi joghatósággal. A pápa ebben a bullában úgy rendelkezett, hogy ha a ferencesek a kunokkal más plébánia területére elköszálnak, a kunok fölött az illető plébánosnak semmiféle keresnivalója ne legyen.

A boszniai misszió folytatása, a bolgárországi térítőakció és az ob-szerváns mozgalom elindulása

A boszniai patarének közt Szász Peregrin vezetésével megindított térítői munka nagyon sok bajjal, nehézséggel járt. Ezek egyik oka volt a politikai helyzet állandó bizonytalansága és kiszámíthatatlansága, amely miatt bármikor számítani kellett üldözésre és menekülésre. A másik ok a testvérek gyakori betegeskedése. Gondoskodni kellett tehát olyan kolostorokról, ahol a betegek megnyugodhatnak s ahová üldözés esetén menekülhetnek, valamint ahol növendékeket is nevelhetnek. Ezért már az első vikárius, Szász Peregrin arra törekedett, hogy megkapja a ragusai köztársaság területén levő stagni (Ston) kolostort, Magyarországon pedig a boszniai püspök székhelyén, Diakovárott (Valkó m.) számukra új kolostor épülhessen. 1347-ben mindkettőre megkapta a pápai engedélyt. A diakovári fel is épült, és őt, aki 1349. január 28-án boszniai püspök lett, 1356-ban bekövetkezett halála után a diakovári ferences templomban temették el.

A diakovári kolostor volt az első kapocs, amely a Boszniában működő ferenceseket, akik közt számos magyar is volt, Magyarországhoz fűzte.

Kotromanics István bosnyák bán 1354-ben bekövetkezett halála után fiatal rokona Tvartko (Tvrtko) lett a bán, aki az udvarában befolyáshoz jutott bogumil papok és urak hatására Peregrin püspök és elődje, István

bán hagyományaival szakított, valamint a magyar hatalom érdekeinek képviselőjeként feltüntetett új boszniai püspök, Péter munkáját gátolta és a bogumil hitet államvallássá akarta tenni. Nagy Lajos mindezt jól tudta és ezért 1357-ben Tvrtko bánt megegyezésre kényszerítette. A bánnal megígértette a bogumilok eltávolítását és Péter püspök szabad működésének biztosítását. A kalocsai és csanádi egyházmegyéből a király sok papot küldött a megtévelyedéséből kijózanított rokona tartományába, és a Szentszék engedélyével 12 kolostort alapított az Itáliából jött ferencesek számára. A tervszerűen előkészített térítés eredményeként a bosnyák nép nagy többsége katolikus lett, a bogumil eretnecség pedig meggyengült.

Nagy Lajos fontos szerepet szánt a Boszniában működő ferenceseknek. 1365 májusában Nándorfehérvárról kiindulva elfoglalta Bolgárországnak nyugati részét, a Morava folyótól a Lom folyóig Bodon (Vidin) városával együtt, amely a Duna partján feküdt és fekszik ma is. 1365 októberében a meghódított területből Nagy Lajos külön bolgár bánságot alakított, melyet hazánkhoz csatolt. Mivel ezen a területen sok bogumil (patarén) eretnek élt, a király a bosnyák provinciálistól 8 ferences atyát kért ezek megtérítésére, olyanokat, akik beszélték a bolgár bogumilok nyelvét, ismerték tévedéseiket, valamint a görögkeletiek megtérítésére is alkalmasak voltak.

Az ide érkezett ferencesek oly nagy sikerrel hirdették a katolikus vallást a bogumiloknak, de a görögkeletieknek is, hogy kb. 2 hónap alatt kb. 200 ezer embert kereszteltek meg, és sok görögkeletit nyertek meg az unió számára. Nagy Lajos külföldről is kért hittérítőket. 1367 őszéig zavartalanul buzgólkodtak a ferences misszionáriusok. A király és a bolgár bán részükre több rendházat építtetett. Így Viddinben, továbbá Magyarországon Kevén, Haramban, Erményben, Orsován és Szörénytornyan.

A nagyszerűen indult missziós munka eredményeit azonban tönkretette Vljako (Lajko) havasalföldi vajda váratlan támadása 1359-ben. A vajdát a támadásra részben az ösztönözte, hogy az elfogott és túszként Magyarországra küldött Sztracimir János bolgár fejedelem neki sógora volt. De a görögkeleti papok és szerzetesek is segítségét kérték. A támadás oly hirtelen jött és oly váratlanul érte Nagy Lajost, hogy nem tudott időben segítséget küldeni. 1369. február 12-én Vljako Bodon (Viddin) városát, majd az egész bolgár bánságot meghódította. A görögkeleti papok és kalugyerek a Viddinben működő ferenceseken véres bosszút álltak. Az ott tartózkodó tíz közül ötnek sikerült elmenekülnie. Szász Andrást, Traui Györgyöt, Magyar Miklóst és Fulignoi Tamást azonban megölték. Az ötödik meggyilkolt nevét nem ismerjük.

Vlajkót a magyar seregek még ebben az évben békére kényszerítették. Ebben azonban Vlajkó elérte azt, hogy Lajos király visszaadta Sztracimirnek a bolgár bánságot, de a ferences misszionáriusoknak távozniuk kellett.

A kudarc legközvetlenebb következménye az lett, hogy a *Bolgárországban talajt vesztett misszionáriusok kelet helyett észak felé fordultak* és a bolgár bogumilek helyett a Krassó, Temes, és Hunyad megyében élő skizmatikus románok és bolgárok megtérítését kezdték el. Számukra Nagy Lajos király még négy kolostort építtetett. Így Karánsebesen, Kövesden, Cseriben (Rékas és Temesvár közelében) és Haczacon (Hátszegén). Az itteni lakosoknak a görögkeletiek szláv nyelvén tartották az istentiszteletet, és annyira meghódították őket, hogy a katolikus egyházzal egyesültek.

Míg az Al-Duna mentén és a Temes közén számos kolostor épült a bosnyák ferencesek részére, a Száva és a Dráva közén csak Diakon (Diakovárott) és Alsán volt kolostoruk. Ez utóbbit a Száva mentén birtokkal rendelkező Alsáni család 1376-ban építtette a boszniai ferencesek számára. Ebben szerepet játszott az is, hogy a család legjelesebb tagja Bálint pécsi püspök volt, aki a letelepítéssel saját szülővárosa érdekében buzgólkodott.

Ha a bulgáriai térítő akció nem is érte el I. (Nagy) Lajos király által kitűzött célját, a kudarc abban a vonatkozásban gondviselészerű volt, hogy a Szent Ferenc reguláját a maga eredeti szigorúságában megőrző (obszerváló) boszniai ferencesek letelepedtek Magyarországon is, és az obszerváns ferences testvérek példája egyre nagyobb hatást kezdett gyakorolni a magyarországi kisebb testvérekre. *A ferencesek magyarországi rendtartományában* ugyanis, elsősorban a *szegénység tekintetében meglazult a fegyelem*. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a kolostorokat alapító királyok és főurak egyre bőkezűbben kezdtek gondoskodni a kisebb testvérek anyagi szükségleteinek kielégítéséről, és az alapítványoszerű alamizsnák rendszeréről mindinkább az öröktulajdon rendszerére tértek át. A 14. század elejére már a legtöbb kolostor biztos megélhetési forrással: szántófölddel, szőlővel, legelővel, malommal stb. rendelkezett. Ez azt jelentette, hogy a Poverello lelki fiai koldulórendből észrevétlenül birtokos renddé alakult át. A regula még súlyosabb megsértését jelentette, hogy egyes testvérek pénzt fogadtak el és tartottak maguknál. Erre a legjellemzőbb és legismertebb eset, hogy a híres, Lajos királynak és hitvesének gyóntatóját és követét, Kétyi (Egri) Jánost az 1363. évi közgyűlés megfosztotta rendfőnöki tisztségétől, mivel kiderült róla, hogy 34 aranyforinttal támogatta unokaöccseit egyik rokonuk birtokának visszaváltásában. A növekvő jólét abban is megmutatkozott,

hogy a régi, kezdetleges hajlékokat, nem egyszer remeteségeket több helyen kastélyszerű kolostorok váltották föl. Általában a testvérek élete kiegyensúlyozottabbá, hogy ne mondjuk gondtalanabbá vált. Nem éltek dúslakodva, viszont nem bántotta őket a mindennapi megélhetés gondja sem.

Mindezek és egyéb visszaélések hosszú időn keresztül nem szúrtak szemet, mivel nem egyszerre jelentkeztek, hanem fokozatosan szüremkedtek be. Sokáig fel sem tűntek, annál kevésbé nem, mivel a testvérek buzgón igyekeztek kielégíteni a hívek lelki szükségleteit. Ezért a nép továbbra is nagyon szerette őket. Ugyanakkor a történeti igazság kedvéért meg kell állapítanunk, hogy a magyar provincia elvilágiasodása megközelítőleg sem volt elszigetelt jelenség. Sőt ellenkezőleg, a déli és nyugati, valamint az északi provinciák legtöbbszörében még süllyedtebbek voltak az állapotok, mint hazánkban.

Az Egyetemes Ferences Rend reformja Itáliában kezdődött el.

Az előkelő Trinci grófok családjából származott Pál testvérnek, (Paoluccio Vagnozzi da Trinci, Paulus de Trincis) 1368-ban sikerült engedélyt nyernie arra, hogy a Foligno közelében fekvő bruglianoi remeteségben szigorúan Szent Ferenc szabályai szerint rendezze be életét. Az elindulás nem volt könnyű. A kiáltó szegénység és a szigorú életmód inkább taszította, mint vonzotta az embereket. Volt idő, amikor Pál testvér mindössze másod-, harmadmagával, vagy éppen egyedül lézengett a tágas remeteségben. De szívós kitartásával, tapintatos emberkezelésével és nem utolsó sorban előjáróinak jóakarató támogatásával fokónként mégis följe tudott emelkedni a felmerülő nehézségeknek. Néhány év alatt gyökeresen megváltozott a helyzet. Most már hívás nélkül is tömegesen özönlöttek a jelentkezők, köztük olyanok is, akik előbb kislelkűségből hátat fordítottak Bruglianónak. 1373-ig tízre, 1390-ig harmincra emelkedett az egyszerű laikus testvér vezetése alá helyezkedett kolostorok száma. Köztük: Carceri, Greccio, Fonte Colombo, Poggio Bustone.

Közben önálló szervezkedés irányában is megtörténtek az első lépések. Az umbriai provinciális már 1380-ban Pál testvért bízta meg a hozzácsatlakozott tizenkét kolostor igazgatásával, 1384-ben pedig engedélyt adott neki novíciusok felvételére. Még jelentősebb lépés volt, hogy Alfieri Henrik generális 1388-ban generálisi helyettesé (commissarius generalis) nevezte ki őt azzal a felhatalmazással, hogy Olaszország, Korzika és Bosznia minden tájára szabadon küldhessen ki testvéreket a hamisítatlan ferences szellem terjesztésére.

Boszniában a francia származású Alverni Bertalan testvér, aki vikárius minőségben szokatlanul hosszú ideig, negyven évig (1367-1407)

igazgatta a bosnyák testvéreket, *honosította meg a Trinci Páltól kezdeményezett reformot*. 1368. december 13-án a Szentszéktől azt a fontos felhatalmazást kapta meg, hogy a különböző országokból hithirdetés végett Boszniába érkezett testvérek közül azokat, akik hasznavehetetleneknek bizonyultak, vagy ellanyhulva rossz útra tértek, előbbi rendtartományukba visszaküldhesse.

A Paoluccio da Trinci által bevezetett reform legfontosabb eleme a szegénység volt. Mindenekelőtt a szegénységgel kapcsolatban szorosabban tartották meg, obszerválták Szent Ferenc Reguláját. Ezért nevezték magukat *fratres observantes*nek, obszerváns testvéreknek. Bertalan vikárius Boszniában szintén nem engedte meg, hogy a testvérek konventeket bírassanak, kisebb ingatlanokkal és állandó jövedelmi forrásokkal rendelkezzenek, hanem, csak kézi munkából és adományokból élhettek. Ez gyakorlatilag egyet jelentett az obszerváns irányhoz való csatlakozással. Magyarországon azonban obszervánsok helyett kezdetűl fogva cseri barátok néven ismerték és emlegették a szigorított életű testvéreket. Az elnevezés régi hagyomány szerint onnét eredt, hogy őseink a Cseri városában megtelepedett testvérek révén ismerték meg először az obszerváns irányzatot. A magyarázatot azonban Karácsonyi nem látja kielégítőnek, mert Cseri sem elég régi, sem elég tekintélyes nem volt ahhoz, hogy névadóként szerepelhetett volna. Karácsonyi János okfejtése szerint a cseri barát elnevezés az új ferencesek ruhájának sötétszürke (cserni: fekete, sötétszürke) színétől eredt. A régi ferenceseké fekete színű volt, az obszervánsoké hamuszürke, sötétszürke.

Az obszerváns mozgalom a következő század elejétől erősödött meg azáltal, hogy egyre több főúr létesített a szigorú irányzatú cseri barátok számára az ország különböző helyein kolostort.

Nagy Lajos és a nagy nyugati egyházszakadás. Halála. Mária nevű leányának uralkodása.

XI. Gergely pápa halála után 1378. április 8-án, ill. 9-én a bíborosok Prignano Bertalant választották pápává, aki a VI. Orbán nevet vette föl. Utána a francia bíborosok arra hivatkozva, hogy a választás nem volt szabad, július 20-án a nápolyi Fondiban új pápát választottak Róbert érsek személyében, aki a VII. Kelemen nevet vette föl. Ezzel vette kezdetét a nagy nyugati egyházszakadás.

Nagy Lajos az I. Johanna nápolyi királynő által támogatott ellenpápával szemben VI. Orbán pápa oldalára állt. A nápolyi királynőhöz hasonlóan a ferences rend generálisa, Leonardo Rossi azonban VII. Kelement

ismerte el pápának. Ezért VI. Orbán, a törvényes pápa megfosztotta őt hivatalától. A rend általános helytartója, Luigi Donato (velencei) ekkor elhatározta egy rendkívüli nagygyűlés egybehívását. Problémát jelentett azonban a hely megválasztása, ahová mindenki szabadon elmehetett volna. Nagy Lajos király ekkor Magyarországot és a nagy esztergomi kolostort javasolta, amit a rend vezetősége köszönettel el is fogadott. Sajnos a kitűzött időben a 34 rendtartományból csak 12 küldött érkezett meg Esztergomba: 12 nem jött, mert az ellenpápa oldalán állt és 10 várakozó álláspontra helyezkedett.

A ferences rend Esztergomban tartott nagygyűlése Luigi Donatot választotta meg a rend generálisává, és több hasznos határozatot hozott hithirdetők megsegítésére és a fegyelem helyreállítására.

A magyar ferencesek lelki anyja, Erzsébet királyné, I. Károly özvegye 1380. december 29-én költözött el az élők sorából. Viszonylag hamar követte őt fia, *I. (Nagy) Lajos*, aki *1382. szeptember 10-én éjfél körül halt meg*. Holttestét Székesfehérvárott, a bazilikának a király által alapított kápolnájában temették el szeptember 16-án.

I. (Nagy) Lajos, nem lévén fiú gyermeke, *Mária leányát jelölte ki utódjául* (1382-1395). Máriát Kaplai Demeter bíboros, esztergomi érsek szeptember 17-én királlyá koronázta. A 14 esztendő leány helyett anyja, Erzsébet anyakirályné kormányzott, de uralmát nem tudta megszilárdítani. Lajos halála után ugyanis felszínre törtek az Anjouk alatt felnövekedett új bárói réteg hatalmi törekvései. A főúri családok pártokba verődtek, s egy-egy trónkövetelő mögé sorakoztak föl. A kíméletlen hatalmi harcok során az 1385. december 31-én királlyá koronázott Durazzo (Kis) Károlyt 1386 februárjában meggyilkolták. Ennek megtorlásául a Horváthi-párt emberei 1386. július 25-én elfogták Mária királynőt és Erzsébet anyakirálynét, kíséretük egy részét pedig lekasabolták. Erzsébetet 1387 elején megfojtották, míg Mária ez év június 4-én szabadult ki fogságából. Az általános felfordulásból végül Mária férje, Luxemburgi IV. Károly császár 18 éves fia, Zsigmond került a trónra. Ezt a házasságot 1385 augusztusában kötötték meg Budán Demeter bíboros, esztergomi érsek előtt. Zsigmondot 1378. március 31-én Himházi Benedek veszprémi püspök koronázta meg Székesfehérvárott.

Noha Mária királynő kiszabadulása után még nyolc évet élt, ezután (terhesen zuhant le lováról), az országos politika irányításában többé nem vállalt szerepet. Ezért az 1387 és 1395 közötti időszakot Zsigmond korához szokták számolni.

A magyar ferencesek zavartalan fejlődését – érthetően – megakasztották a főúri pártok kíméletlen hatalmi harcai, melyek során Magyarország szinte két részre szakadt. Ezen kívül igen kedvezőtlenül hatott a

magyar ferencesek sorsára a török hatalom terjeszkedése. Miután 1389. június 15-én a Szerbiába nyomuló törökök az (első) rigómezei csatában döntő győzelmet arattak a délszláv fejedelmek koalíciója fölött és ezáltal Szerbia török vazallusállammá vált, a török birodalom közvetlen érintkezésbe jutott Magyarországgal. Ettől kezdve 1405-ig sohasem volt nyugalom a Száva és az Al-Duna mentén a törökök és szerbek gyakori betörései miatt. Ezek következtében semmisült meg az erményi és szörénytoronyi, majd a zimonyi, tadvai, nagyolaszi, engi, szenternyei és száva-szentdemeteri ferences kolostor.

Mária királynő idejében, sőt még több évig utána is a magyar ferencesek provinciális *Újlaki Mihály* volt, aki 1384 és 1405 között kormányozta rendtartományát. Az ő provinciálissága idején 1386-ban Segesden (Segösd), 1387-ben Egerben, 1391-ben Budán, 1393-ban Egerben, 1401-ben Verőczen és 1403-ban ismét Budán rendeztek közgyűlést. Ezek költségeinek fedezésére püspökök és főurak adtak alamizsnát. A hívek adakozó szeretetéről tanúskodik a következő történet. Pozsonyban működött egy Mária-társulat és ez nagyon sok jót tett az ottani ferencesekkel. Amikor 1394 július elején Újlaki Mihály tartományfőnök erről értesült, hálából elrendelte, hogy a szerzet minden papja az egyesület tagjainak földi és mennyei boldogulásáért két szentmisét mutasson be, a papnövendékek és a dolgozó testvérek pedig külön könyörgéseket végezzenek el.

Felhasznált irodalom

Analecta Franciscana sive Chronica aliaque varia documenta ad historiam Fratrum Minorum Spectantia. I-IV. Quaracchi, Florentiae, 1885-1906.

Archivum Franciscanum historicum, I-II. Quaracchi, 1908-1909.

Balanyi György: Adatok a ferencrendiek tatárországi missziós működésének történetéhez. in: Katolikus Szemle, 1925. 70-84.

Balanyi György: A magyar ferencesség rövid története. Kézirat, Budapest, 1962. 55. o.

Benda Kálmán (főszerkesztő): Magyarország történeti kronológiája, A kezdetektől 1970-ig. I-IV. Budapest, 1981-1983.

Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Budapest, 1987.

Boros Fortunát: Az erdélyi Ferencenciek. Cluj-Kolozsvár, 1927.

- Bozsóky Pál Gerő: Segesdi Krónika. Szeged, 1993.
- Dümmerth Dezső: Az Anjou-ház nyomában. Budapest, 1982.
- Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I-XLII. Budae, 1829-1844.
- Fermedžin, Eusebius: Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis, ab anno 925. usque 1752. Zagrabiae, 1892.
- György József: A Ferencrendiek élete és működése Erdélyben. Cluj-Kolozsvár, 1930.
- Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973.
- Holzappel Heribert: Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum. Friburgi Brisgoviae, 1909.
- Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar Történet. I-V. Hetedik kiadás. Budapest, 1941-1943. II. Kötet. Írta: Hóman Bálint. Bp. 1942.
- Karácsonyi János: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I-II. Bp., 1922-24.
- Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Budapest, 1985.
- Kósa Jenő: Antiquarii provinciae s. Mariae in Hungaria Ordinis Minorum s. p. n. Francisci strictioris observantiae collectanea. Posonii. 1774. Kézirat 631. o. [Jelenleg az esztergomi ferences rendház könyvtárában található]
- Levárdy Ferenc: Magyar templomok művészete. Budapest, 1982.
- Miskolczy István: Magyarország az Anjouk korában. Budapest, 1923.
- Monumenta Vaticana regni Hungariae. Vatikáni magyar okirattár. Első sorozat I.-IV. Budapest, 1886-től 1896-ig.
- Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. Második sorozat I.-II. Budapest, 1886.
- Szabó György Pius: Ferencrendiek a magyar történelemben. Budapest, 1921.
- Szántó Károly Konrád: A jászberényi ferences templom története. Budapest, 1974

Szántó Károly Konrád: A katolikus egyház története. I-III. Budapest, 1983-1987.

Takács Ince: Assisi Küldöttei. Gyöngyös, 1945.

Takács Ince: Szent Ferenc rendje. Történelmi áttekintés. Budapest, 1937.

Theiner Ágoston: Vetera monumenta historica, Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis. Romae, 1860. I-II.

Magyar Történelmi Tár: MTA Történelmi Bizottságának 1855-1878 között 1-25 kötetben kiadott forráskiadvány I. sorozata 1-12 kötetig jelent meg 1855-1863 között; II. sorozata 13-25 kötetig 1867-1878 között. A forráskiadvány Történelmi Tár néven folytatódott 1878-tól 1911-ig.

Wadding Lucas: Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco Institutorum. Tom. I-XXV. Ad Claras Aquas. Quaracchi, 1933.